

Raul Meele linnu- ja hääletaju

Roberto Nassi

Zpe tiu squà
Quoror pipi
Tio tio tio tio tio tio
Tio tio tio tio tix

Qutio qutio qutio qutio
Qutio qutio qutio
Zi zi zi zi zi zi zi
Quoror tiù zqua pipiqui
(M. Bettini)

2014. aasta suvi, Kumu kunstimuuseum Tallinnas. Raul Meele isikunäitus „Dialogid lõpmatusena“, mille kuraatorid olid Eha Komissarov ja Raivo Kelomees¹, pakkus mulle üllatusi ja põnevust, kui seisin raamitud grupi ees: neli vertikaalset rida, igas kaheksa teost, mis kätkevad helisid. Mitte suvalisi helisid. Võib aimata ja etikett iga pildi all kinnitab, et tegu on linnulaulu transkriptiooniga. Lausa onomatopoeetilisega. Tumm, võimas kontsert. See elustub meeltes. Rasvatihane (*Parus maior*): „ti-ti-tüü.../ sititin sititin / pink pink .../ tsi-tsi-dädä.../ pink.../.../ trettett-t“; tema kohal metslehelind (*Phylloscopus sibilatrix*): „sip sip / sipsipsip / sip siip / sipsipsip.../ ...sirrr... / .../ djüüü“; ja niipea, kui pöörad pilgu paremale, trillerdab mustpea põõsaslind (*Sylvia atricapilla*): „vid-vid-vid.../ viit-viit-viit...“. Kuidas saaks itaallasest vaataja-lugeja-kuulaja oma meeltes kiviviske kaugusel mitte kuulda „Myrica“ pääsukest: „v'è di voi chi vide... vide... videvitt?“ või „dib dib bilp bilp“, mida teevad varblane, salupäll, jäälind, pime metsvint – tiivulised helid Giovanni Pascoli linnukataloogist, nn „Catalogue d'oiseaux'st“. „Qutio Quito ...“, teeb Mario Bettini² lõoke, öeldes mulle: „Mina olin enne.“

Võtan arvesse, et ma loen kunstiteost, onomatopoeetilisi raamitud digitrükke, mitte raamatu lehekülgi. KiiGUN vastakate tunnete vahel. Raami sisse kollase värviga valgele paberile on suletud eesti tähestiku tähed (paberil on korra ja harmoonia hõngu), mis ma oma peas helideks muudan (teeksin seda tõepoolest, kui ei pelgaks teisi näitusekülastajaid; mõne linnu arust oleksin muidugi napakas), see on nagu hermeetiliselt suletud vaas, mis on valmis kaanest vabanedes ime väel suleliste laulu tagasi tooma; või siis ei... see on vaakum, formaliin, vitriini naelutatud liblikas, fossiil, *rigor mortis*. Vormi (tähe) ambivalentsus: kaitseb, aga

¹ Kunstnikku käsitledes toetun kataloogile „Raul Meel. Dialogid lõpmatusena“. Koostajad Eha Komissarov, Ragne Nukk, Raivo Kelomees. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2014.

² „Philomelae cantus“ on „Rubenuse“ viienda vaatuse *canticum primum* (Marius Bettini, Rubenus. Hilarotragedia Satyro pastoraalis. Parma: Anteum Viothum, 1614).

samal ajal külmutab. Ütlen endale, et peale jääb „mustlaste keel, mida enam ei tunta“ (pascalismist ei saa kunagi täiesti terveks, eriti kui seda on õpitud koos Bandiniga), ja samal hetkel, kui tunnen, et võiksin ta peaaegu endas äratada, sukeldudes pilgu ja kõrvadega helide aeda, mille raamid asendavad nurgelist pukspuuhekki, ütlen neile jumalaga nagu Pascoli.³ Vaatan endiselt lindude hääli. Ühes sellises vahemikus kaldub sümbol (ruumilise mõtme saanud tähed-foneemid) semiootilises mõttes ikooni poole – libisemine, millega näituse ülejäänud teosed avasid mulle, kui oluline see on kunstniku-luuletaja jaoks, kes loob peale kõrva ka pilgule. Aga on veel midagi muud.

Kui suutsin mängus olevate muutujate puhul – suuremas osas verbaalsed-visuaalsed⁴ teosed – ära tunda vastastikuse koosmõju, tõmbab nende maalide-mitte maalide puhul keskse teguri (vormi, heli ja kontseptsiooni hulgas) poole kõige rohkem nende olemusliku sünesteetilise taju vastandlik olemus: tummad kollased helid; helid, mis kanduvad edasi lugemisoorituse ajal ning mille pilk ja meel fikseerivad raamitud valge paberi ajatuses; hääled, mis on samal ajal tuttavlikud ja kurjakuulutavad; olemuselt oletuslikud helid, mis on siiski laetud sümboolsete, müstiliste, esoteeriliste ja meeldivald kultuuriliste vihjetega, alustades sellest, et on väärinud keeles väljendamist. Teised loomad peavad rahulduma sellega, et häälitsevad, ja kuidas nad ka ei püüaks, metafoorselt kõneldes pole hiirte, kasside ega isegi inimese parima sõbra koera keelel sellist tähendust nagu on „lindude keelel“, alates Tyana Apolloniosest, Sigfriedist Salomone, Pascoli ja Hlebnikovini, Alcmanist al-Din al-Attarini.⁵

Pärast selle näituse külastamist õnnestus mul mitmel korral Raul Meelega kohtuda ning uudistada tema loomingulisel territooriumil, vaadates sealhulgas sadu „kaustu“ töödega, mis ta mulle heldelt andis. Suurem osa neist on saanud mahukatesse raamatutesse ja digitrükis lehtedele.⁶ Vaevalt, et ma neid teoseid Kumus nägin, aga leidsin need kokkukõidetud lehtedelt, omavahel sidumata teoste kogumikust, pdf-i failist. Eriti just kahest osast „Kirjad

³ „Addio!“ teosest „Canti di Castelvecchio“.

⁴ Evidentne luule – selle alla jaotab Meel oma kirjutusmasinaga loodud luule (konkreetne luule, kirjutusmasina abil kujundatud. Meel avastas selle kuuekümnendate lõpus eesti eksperimentaalkunstnike seas), tüpostruktuurid ja muud vormid. Vt Raul Meel. Minevikukonspekt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, lk 4.

⁵ Ja mis siis ikka, kui Augustinuse kiiluvees väita, et keskaegsed teoreetikud (mitte poeedid) kalduvad eitama linnulaulus olevat tõelist muusikat, põhinedes välistele teoloogilistele järeldustele ehk siis et inimene on kõrgeim olemus ja faktile, et linnud, kes pole mõistusega olendid, et suuda mõista seadusi, millel nende laul rajaneb; vastavalt Augustinusele on muusika „kunst püsida taktis“. Jesuiit Athanasius Kircher, kes oli Mauro Bettini kaasaegne, kirjutas aga oma teoses „Musurgia universalis“ (Rooma: Lodovico Grignani, 1650), et linnulaul tunnistab muusika põhimõtteid (inspireerituna pütagoreismist ja platonismist), väljendades (piibel-kristlus) maailma loomist ja elavdades loodust.

⁶ Pärast 2015. aastal Valeria Bertesina kureeritud biennaalil „Di Carta“ elutöö preemia saamist annetas Raul Meel Schio linnale kõnealuste tööde kogu koos mõnede serigraafiatehnikas teostega, nende seas mitmed osad kuulsast „algorütmilisest kompositsioonist“ „Taeva all“.

Eesti lindudelt = !? Briefe der Deutschen Vögel“), mille autor oli trükkinud aastal 2014, aga ka Schioler annetatud lehed seeriast „Kirjad Eesti laululindudelt“ („Briefe der Deutschen Singvögel“) ja „Sõnumid Eesti röövlindudelt“ (Botschaften der Deutschen Raubvögel“)⁷, millele järgnes veel mahukam digiraamat „Kirjad Euroopa ja Põhja-Aafrika ning Lähis-Ida lindudelt“ (letters from the birds of Europe with North Africa and Middle East“), see on neljas osas, sisaldades linnunimede registrit eesti, ladina ja inglise keeles⁸.

Viimati nimetatud raamatu sissejuhatavates juhistes (mida on parandatud ja täiendatud 2014. aasta väljaantud märkusi sisaldavates „Seletustes“, kus Meel selgitab oma raamatute allikate ja kriteeriumite kohta, et töö on veel pooleli.)

„Aastatel 1969-1973 püüdsin kirjutada luuleteksiks-pildiks (konkreetne luule, visuaalne luule & heliluule) Eestis esinevate lindude häälsusi oma mälu järgi. 1974. aastal ilmus Eerik Kumari “Eesti lindude välimääraja” kolmas trükk, millest sain palju abi esimese “Kirjad lindudelt” teksti kirjutamisel; veidi täiendasin seda Eerik Kumari lindude välimääraja 1984. aastal ilmunud neljanda trüki järgi ja avaldasin oma raamatus “Kana lendab”, 2004. Edasi kirjutasin ja kujundas raamatu “Kirjad Eesti lindudelt = !? Briefe der deutschen Vögel”, 1/2 ja 2/2, 1974-2014, Adobe pdf käsikirja, millest lasksin digitaalselt trükkida väikese tiraaži trükikojas “Dipri”. Tolle raamatu kirjutamisel võtsin lisaks eepool nimetatutele abiks “Jahimehe käsiraamatu”, 1979, “Loomade elu. Linnud”, 1980, “Linnusõbra taskuraamatu”, 2004, ja eesti rahvaluule raamatuid.

Käesolev raamat esitab minu visuaalset ja häälikulist-helilist poeesiat, mille kirjutamisel-joonistamisel olen lähtunud Euroopa ja Vahemere maade lindudelt / linnuhäälte kirjeldustest, transkriptsioonidest ja kuulamistest. Selles töös kasutasin eepool mainitutele lisaks uuemaid linnu-uurijate raamatuid: eeskätt “Linnumääraja. Euroopa ja Vahemere maade lindude välimääraja”, täiendatud ja parandatud väljaanne, 2015, by Lars Svensson, Killian Mullarney ja Dan Zetterström; “Birds of Europe”:

⁷ Neisse digiraamatutesse lisas autor aastal 2018 alfabeetilises järjekorras Eesti maakondade ja linnade, alevite, külade nimestiku.

⁸ Originaalpealkirjad on kahes keeles, esimese kahe osa puhul eesti ja saksa („Eesti ja saksa keeles transkribeeritakse lindude hääli peaaegu samamoodi“, ütleb autor raamatu lõpus.), ülejäänud nelja osa puhul on kasutatud eesti ja inglise keelt. Paberraamatu ja digiraamtu failide erinevusest loe märkus 17. Sari „Kirjad Eesti laululindudelt“ on ära toodud ka tüpobiograafias „Jälgides rändavaid pilvi“ III, lk 513–545 (pdf), lisaks mõtisklus. Vt märkus 30. Nimetan seda tüpobiograafiaks (*tipobiografia*) teksti tüpograafilise vormi tõttu, kus ei arvestata sõna tervikkust, morfoloogiat ja kirjavahemärgistuse reegleid, silbitamist ja teksti nn loomulikku liigendamist. Tavapärasele lugemisele vastupidine kogemus.

Second Edition (Princeton Field Guides), 2010, by Lars Svensson, Dan Zetterström and Killian Mullarney; “Birds of Europe with North Africa and the Middle East”, 1992, by Lars Jonsson, ning leidsin abi internetist.

Lisaks linnu-uurijate teostes leiduvale teabele tuletasin aina meelde, mida ise loodusmaastikus viibides olen tähele pannud, silmanud ja kuulnud, mõtestanud.

Kõigist uurimuslikest pingutustest hoolimata jäi ikkagi mu kujutletava-sündiva raamatu/raamatute tervikusse tühje kohti. Sinna luuletasin, häälitseisin, laulsin ise lindude eest. Nii veenan võimalikke vaatajaid-lugejaid pidama neid mu raamatuid ikka ennem kahtlemata elavaks luuleks ja kunstiks kui muuks tekstide-kujude kogudeks. Minu meelest on eriliselt kutsuv lindude häälitseisi kuulata, linnuhääle kirjeldusi ja transkriptsioone lugeda ning häälitsesteks kujutleda/kuulatada, lindude paiksele ja/või migreerivale elule huviga ja just kui empaatiliseltki kaasa elades. Mõtlen, et linnu-uurijad reaalseid vaatlusi püüeldes üht-aegu aina uudistavad, ihalevad, kujutavad, poetiseerivad, armastavad linde - kuidas seda ilma luuletamata ja kunstiliselt kujundamata saaks?

Lahket linnutundjat Eerik Leibak'ut tänan elava abi eest minule linnuteabe otsimisel ja hankimisel ning mu valmiva käsikirja toimetamisel.⁹

Eelneva teksti (mille juurde pöördume hiljem tagasi) täismahus ära toomine tasus ära, ka selleks, et ajada minema võimalik kiusatus ümbritseda Meele töö romantilis-impressionistliku ja naiivse raamiga, mis kaldub tehnilis-teaduslikule materjalile uute tähenduste andmise poole, ühendades *poiesis*'e *mathesis*'ega, inspiratsiooni kombineeritud ja järgnevate protsessidega.

Aga minek seinal olevate tööde juurest lehtedel oleva juurde ei ole erapooletu tegevus. Muutub perspektiiv ja kasutaja ootused, kes läheb valdavalt vaatleja rollist lugeja rolli; dimensioonid, teoste materiaalne konsistents (ja kasutaja seos materiaalsusega) on erinevad. Eelkõige aga hajub auralaadne peegeldus, mis on teosel muuseumisaalis; aga on veel võimalik vastuoluline ja proosaline paljundamine.

Nende linnukirjade kohta, millel puhas topograafiline iseloom, sarnane nii trükilehtedel kui pdf-ides (Minion) ütleb Virve Sarapik seeria „Päris nimed“ (1968–1971) kirjutusmasinaluulest kirjutades järgmist: „Arvutieelsel ajal mõjus masinakirja tüpograafia

⁹ Autor kasutas A. Kerkeli ingliskeelset tõlget. Rasvases kirjas rõhutus kunstnikult.

visuaalselt läbipaistvana, „nulltasandi“ kirjana, mille eripära silm ei tajunud. [...] märgid ise on neutraalsed. Samalaadset kirja visuaalsuse taandumist ei võimalda näiteks käekiri või mõni selge loomuga font. Tänapäeva vasteks sobiks ehk 12-punktine Times New Roman.“¹⁰ Lisaks on teose näituseväärtus (*der Ausstellungswert*), kui jääda Walter Benjamini¹¹ mõistete orbiidile, digitaalselt suurim võimalik, koheselt visualiseeritav igas arvutis. See aga ei tee Meele töid massikunstiks. See nõuab endiselt aega süvenemiseks, keskendunud, mitte hajevil¹² mõtisklemiseks; kui seda pole teos, siis on auraga ja anakronistlik kunstiteose eeldus ja alus: solidaarsus sõna ja asja vahel, täiuslik hendiadüon tähe (või foneemi) ja kuju vahel, intiimselt religioosse loova universalismi ambitsioon.¹³ Meele jaoks kunst interpreteerib või loob *ex novo*, algusest peale sellise maailma vahelduslikkust ja proportsioone, kus kõik on veel tõepoolest *tout se tient*, koos.

Raamis olevat pilti ja lehte ühendavad paksude serigraafiatehnikas lehtede taktilised-visuaalsed omadused, kus võrreldes suureformaadilise lehega on tunnetuslikult säilinud kunstiteose aurajälg, see pole veel kõiges teenimas tüpograafilise standardimise majanduslik-funktsionaalseid kriteeriume; standardsete mõõtude ja paberiga trükitud raamatus see aga haihtub, veel enam aga arvutifailis.¹⁴

Aga tegu pole ainult vaesumisega. Trükitud lehed, veelgi enam aga raamat, toovad välja selle ulatuse, mis seinal, grupis, jäi osaliselt varju, või siis seriaalsuse põhimõte, mis väljendub pidevas lehekülgede pööramises, leides iga kord ühe variatsiooni sarnastest, mis iseloomustab peaaegu kogu Meele loomingut. Aga kui selleks, et aru saada, kuidas lindude sõnad on raamitud lihtsa skeemi järgi, seitsmes reas, piisab mõne raamitud töö või lehe vaatamisest, siis kogu töö orgaaniline, süstemaatiline iseloom ja klassifikatsioon avaneb alles kogu (teoseid koos) vaadates: meie ees pole mitte kunstiline õitsemine, vaid teaduslik ja loov kataloogimine. Kunstiteos on ka juhend, käsiraamat või kataloog. Olemasoleva klassifitseerimine ja samas selle taasloomine.

¹⁰ Virve Sarapik, *Kunstnik ja Pärinimi*. Raul Meele juhtum. – Raul Meel. *Dialogid lõpmatusena*. Koostajad Eha Komissarov jt. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2014, lk 143.

¹¹ Vt Walter Benjamin, *L'opera d'arte nell'epoca della sua riproducibilità tecnica*. Koost M. Valagussa. Einaudi 2011. Või Walter Benjamin, *Medienästhetische Schriften*. Koost D. Schöttker. Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 2002. Neist raamatuist pärinevad mõisted „aura“ ja „näituseväärtus“ ning ka järgnev viide kontsentreeritud ja hajevil kasutusmeetodile.

¹² Muidugi on teosed ja seeriad erinevad, aga see kehtib kindlasti verbaalvisuaalsete tööde kohta, isegi kui need on näitustel korduva videona. Kontseptuaalsed viited lähtuvad endiselt W. Benjaminist.

¹³ Jeremy Canwell rääkis eesti keelest, Meelest ja kontseptuaalsest müstilisest kunstist. Vt Jeremy Canwell, *System, Terminus, and Time: The Mystical Art of Raul Meel*. – *Zimmerli Journal*, nr 4, sügis 2006, lk 88–103.

¹⁴ Meel on täielikult teadlik arvutis tehtud tööde puudulikkusest aurast ja visuaalselt lahjendatud iseloomust: „Ma ei saa enam teha tundlikke kirjutusmasinajoonistusi, sest nüüdses maailmas ei leidu jämedakoelist puuvillaniidist kootud värvilinti.“ Raul Meel, *Minevikukonspekt*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, lk 342. Leian ingliskeelse tõlke Tiina Randviirult, mis on Krista Simsoni avaldatud essees „Meel's galaxies“, Tallinn, 2017, lk 15.

Jääb ennast küsitleva kunsti invariantus (muutumatus), avastades puhta nimetamise tunnetuslikku väge, nii nagu eedeni keeles. Benjamin märgib: „Kunstivormide tundmise puhul võiks neid kujutleda keeltena ja otsida nende seost loomulike keeltega. Kohe tuleb pähe üks näide, kuna kuulub helide valda: see on laulu sarnanemine lindude keelega.“¹⁵

Nagu kõik teadmised on *à priori* seotud kognitiivse intellektiga, meeleeelunditega või andmetöötlusvahendite seadistamisega, klassifitseerib teadlane-kunstnik lindude vokalisatsiooni (nagu ütleks ornitoloog), alustades kindlaksmääratud vormist, mis viitab luule meetrikale. Kui „esindamine on veidi nagu alandamine“¹⁶, siis viide värssi meetrikale ja rütmile vormib elusolendi tukslemise ümber. Omalaadne võre, mis seob formaalselt kompositsiooni, muutes leheküljed võrreldavateks üksusteks, alati samad ja alati erinevad, nagu spektrogrammid ja lained, iseäranis aga nagu salapärased ja vaimukad linnuvärsid. Teisisõnu: seeria vorme, mis täidetud „helitaidise“ (foneemide ja silpidega, kuni 6 reas) ja vaikusega (mida märgivad kolm punkti¹⁷ või kolm sidekriipsu Euroopa lindude raamatus ja 2014. aasta lehtedel).¹⁸

See on taas üks vastand- ja oksüümoronlike vektorite koandumine: kui onomatopoeetilised transkriptsioonid (taasloomised) sarnanevad nendega, mis on Meele mainitud ornitoloogiaraamatutes, teeb (para)meetrika võre neist midagi muud, ühe kompositsiooni. Mistõttu on meie ees mitte värss, vaid lihtsad lindude vokalisatsioonid. Nende kirjad või teated pole aga puhas *phoné*, hoopis *dialektos*, artikuleeritud hääl (Aristoteles). Kuna tegu on alfabeedi tähtedesse transkribeeritud kompositsiooniga, tekib inimese nägemis- ja kuulmismehhanismis (sotsio-kultuurilise tähelepanu osas) illusioon, et tegu on keelega, mis edastab (tundmatuid) teateid, ületades iseenda vormi, seega keele poeetilise funktsiooni suurendamisega. Teisest küljest aga viib konteksti kuhjumine ja lehtedel olevad lisatekstitid

¹⁵ Walter Benjamin, *Sulla lingua in Generale e sulla lingua dell'uomo*. – Angelus Novus. Torino: Einaudi, 1962, lk 53–70, siin 69. Meel liikus selles suunas juba alates konkreetse luule käsikirjast „Päris nimed“ (1971), uurides kunstiliselt „Pärisnime teooriat, mis on teooria lõppenud keele piiridest võrreldes lõppematu keelega“. (Benjamin, *Sulla lingua...*, lk 62). Selle uurimuse neuralgiline iseloom avaldub viimastel aastatel toimunud taastumises paljude evidentse luule raamatute näol, mis on loodud tavaliste tekstitöötlusprogrammidega, nt „Evidentsed portreed“, 2013 pdf-ina või austusavalduste seeria pärisnimedele, „Austusavaldus: Viivi Luik“, „Austusavaldus: Mari Saat-Meel“ jne (revid. aastal 2016). Nendes töödes pole kirjamärkide akustiline pool sel moel nn tugi nagu ta oli seda visuaalse luule puhul.

¹⁶ Antonio Prete, *Prosodia della natura. Frammenti di una fisica poetica*. Milano: Feltrinelli, 1993, lk 9.

¹⁷ Vaid metsvindi kirjas, nr 7 laululindude seeriast on neli punkti (vt järgmist märkust).

¹⁸ Tegelikult on variandid, mis annavad tunnistust mõne aja tagant tööde juurde naasmisest. Lahtistele lehtedele mõeldud tööd erinevad kõitmiseks mõeldutest. Kui võrrelda näiteks mustpea põõsaslinnu kirja „Kirjas Eesti lindudelt = !? Briefe der deutschen Vögel 1974–2014) (A) Kumus nähtuga, mis on nüüd Schios Palazzo Fogazzaro Meele fondis ning digiraamatutes, kus värvid varieeruvad ja mida autor vaatas 2018. aasta alguses (B). B elemendid kuuluvad laululindude seeriasse ja neil on joonelauses eraldi välja toodud pildi number.

A. vid-vid-vid .../ viit-viit-viit.../ viut-viut-/viu-ut/---/ tak/ ...

B. vid-vid-vid.../ viit-viit-viit.../vid-vid-vid.../.viut-viut-/ viu-ut.../...tak

lindude teadusliku ja tavalise nimega meid carlvonlinnè'liku taksonoomia lõpliku postgrammatilise (Contini) keeleni.

Kiikumine loomise ja teadusliku klassifitseerimisprotsessi vahel on pidev, aga toodab minu meelest rohkem harmoonilist tuge kui ebakõla.

Tulemuse lihtsus, mis mängib linnu ja inimhääle segaminiajamisel või transitiivsusel, toetub semioloogilistele alustele või protsessidele, mis võime siin kokku võtta:

- a) Kahe fonosfääri vastastikmõju; neid saab võrrelda artikulatsiooni esimese taseme alusel¹⁹ või kuidas nad jagavad keele ekspressiivset struktuuri.²⁰
- b) Akustilisel tajul põhinev lindude ja inimeste retseptioonide ja emissiooniahelate kihilisus: silbid, motiivid, klauslid, „linnulaulumuusika keeles olevad „loomulikud/looduslikud“ artikulatsioonid“²¹. Luuleliselt öeldes: *I know noble accents / And lucid, inescapable rhythms; But I know too / That the blackbird is involved / In what I know.*²²
- c) Sellest lähtuvalt on irooniline²³ mittevajalik järeldus, et tähed (foneemid) asendatakse lindude „nootidega“ või silbid nende artikulatsioonide või keele-eelsete silpidega.²⁴

Seni pole siin midagi, mis erineks ornitoloogide onomatopoeetilistest ümberasetustest.

Kuid Meele töö juures tunneb ära kõrgemad poeetilise loovuse tasemed ja antropoloogilis-kultuurilised ülemääratlused.

¹⁹ Labarrière nimetab seda liitmiseks, konkatenatsiooniks. Vt Jean-Louis Labarrière, Aristotele, Martinet e la signora usignolo. – *Animali, Angeli e macchine 1. Come comunicano e coe pensano*. Koost G. Manetti, A. Prato. Pisa: ETS, 2007, lk 99–114, siin 114.

²⁰ Vt Shigeru Miyagawa, Robert C. Berwick, Kazuo Okanoya, The Emergence of Hierarchical Structure in Human Language. – *Frontiers in Psychology*, vol 4, art 71, 2013, lk 1–6. doi: 10.3389/fpsyg.2013.00071. Peale selle on veel modaliseeritud paralleele linnu- ja inimhääle vahel ning aju keelefunktsioonidega seotud struktuuris, nt õppimisel vajadus väliste stiimulite järele, harjutamine, imiteerimine, suguküpsusele eelneva perioodi suur tähtsus, isegi dialektide olemasolu.

²¹ Emanuele Fada, Alcmene e la pernice. Note su vocalità e iconismo. – *De Musica*, anno XIII, 2009, lk 1–15: lk 8. <http://users.unimi.it/gpiana/dm13/fadda/fadda.alcmene.e.la.pernice.pdf>. Cfr. anche Giovanni Piana, «Il canto del merlo», unimi, <http://users.unimi.it/gpiana/dm11/piana/merlo/merlo.pdf>.

²² Wallace Stevens, Thirteen way of looking a blackbird. – *The collected poems*. New York: Vintage Books, 1990, lk 94.

²³ Fadda, lk 13.

²⁴ Piana (lk 44): „helide mõttel“ on „oma sisemised loogilis-kujuteldavad korrad“.

- d) Loov imiteerimine (täidetud tühimikud, lindude asemel laulmine, millest oli eespool juttu), mis ei ületa (illusoorset, alfabeeti ümberpanemise pärast) lindude loomulikke keelt,²⁵
- e) vaid kohandab selle uute reeglitega (värsivõrk, teine illusioon, samal ajal värviline visuaalvõrk) ja seeriaaluse printsiipi²⁶ makrostruktuuri tasandil, kus üksikutes lauludes kajavad vastu heli (ja vaikuse) kordused. See teise tasandi stilistiline printsiip intensiivistab meeldivusprintsiipi, kus laul kordamisrõõmus liigub.²⁷
- f) Kultuurilise meisterlikkuse tase tuleb pikast traditsioonist (võimaldab jätkuvust ja vastandtähenduste ümberpöörämist, antifraase), mis teeb lindude keelest luulekeele ja *lingua sapientiae* ehk alkeemilise ja esoteerilise teadmise või lausa õnne keele vundamendi (Leopardi).

Lõpuks glossolaalia ≠ glossolaalia. Sest summa ei koosne lihtsalt üksikutest osadest, vaid libiseb teravalt kujutletavasse: tähelt tähele või läkitusele, glossolaalialt, mille all mõeldakse tähenduseta sõnu (*flactus vokis*, asemantilise onomatopoeetika nurisünnitis) glossolaaliani, mis on tundmatus keeles lausutu võlu. Semiootiline juhtum elustub artikulatsioonis, mis liigub mõtte poole.

Mis puudutab linnulaulu järeletegemist (mitte mõistmist), siis on Püha Vaimu and apostlitele jagatud poeet-kunstniku ja kõigi teiste inimeste vahel.

²⁵ Maksimaalselt objektiivne verbaalne illusionism võrreldes maksimaalse subjektiivsuse ja absoluutse stilismiga kuulsas ööbiku laulus D'Annunzio teoses „Innocente“, lähemalt vaadates kaudne väljakutse ööbikule.

²⁶ Meele seriaalsusest räägib Raivo Kelomees, vt Raul Meele kombinatoorika, notatsioon ja eneselood. – Raul Meel. Dialoogid lõpmatusena. („Mulle tundub, et minu meetodisse oli eriti konkreetsete luuletuste ja kirjutusmasinajoonistuste tegemisel algusest peale valitsev seriaalne teotsemise praktika loomulik ja vältimatu. Mul oli see justkui sünnipäraselt kaasas. Ma ei õppinud seda kellegi Meistri sõnadest või teostest.“) Kelomees toob välja Leonhard Lapini arvamuse, et seeriatena töötamine pärines juba Ülo Soosterilt.

²⁷ Vt Jacques Coursil, *Semiotica dell'ascolto*. – Scienze e ricerche, nr 44, jaanuar 2017, lk 24.

<http://www.scienze-ricerche.it/wp-content/uploads/2016/04/Jacques-Coursil.-Semiotica-dellascolto.pdf>:

„kordusel põhinevad poeetilised efektid [...] on naudinguvorm: *veel, veel, veel...*“; Lucretius: *At liquidas avium voces imitari ore / ante fuit multo quam levia carmina cantu / concelebrare homines possent aurisque iuvare* (*De rerum natura* 5, 1379 jm. „Suuga selge linnuhääle imiteerimine / toimus palju varem, kui inimene neid oma lauludesse panna oskas / et kuuljaid rõõmustada“. Vt Guido Milanese, Lucrezio. *La natura delle cose / De rerum natura*. Koost G. Milanese. Milano: Mondadori, 1992, lk 419, 421).

Kolmest kuulamise positsioonist võrreldes loomahäälega (meie puhul linnulauluga²⁸) mis on Antonio Prete järgi: kuulamine kui mimees, kuulamine kui liikumine mõtte poole, kuulamine kui muusikaline kogemus: kõikumine foneesi ja diktsiooni, kadentsi ja allusiooni²⁹ vahel, on neist esimene ja kolmas Meele partituurides täiesti ootuspärased, samas kui teine jääb valdavaks. Ta ammutab mimeetilis-illuoorset kuju kahest põhiallikast: Hlebnikovilt ja ornitoloogia käsiraamatutest. Viimati nimetatutest oleme juba rääkinud, nendest rääkis Meel oma juhistes ise, aga Hlebnikovile keskendumine, kui seda peaks olema vaja vaadata, avaldub „Väljad I“ „visuaalses“ „Zangezi“ taasesituses, mis on lindude keeles, kes superjutustuses (*sverhpovest*) moodustab esimese seitsmest transmentaalse keele difraktsioonist.³⁰ Selle (*Пмууы*) visualiseerimine moodustab koos teostega „Kiri lindudelt“³¹ ja „Kirjad Põhja-Ameerika lindudelt“ triptühhoni (Meel ütleks visuaal- ja heliluule, Hlebnikov ütleks audiograafiline) pealkirja all „Austusavalduus Velimir Hlebnikovile“; see on A4-tahvlitest koosnev seeria näitusesaalis kõrvuti Ilja ja Emilia Kabakovi Tallinn-Moskva kunstisillaga 2004. aastal Tallinna Kunstihoones.³²

„Kirjad lindudelt“ jäävad truuks romantilisele *Sehnsucht*’ile või siis sümbolistlik-dekadentsete juurte kirjeldamatule nostalgiale, mida loputati avangardistide provokatiivses klounaadilikus ikonoklasmis ja sõeluti seejärel kerges sürrealistlikus automatismis, et koguneda siis interlingvistilistel radadel (Pascoli) teoses „Kirjad Põhja-Ameerika laululindudelt“, ning nende keel on lindude õnnekeel, lapsukese oma, kes pole veel vangistatud täiskasvanu illusioonideta kuiva teadlikusse.³³

²⁸ Jätkame sõna „laul“ kasutamist, kuid sobivam oleks öelda Deleuze’i järgi „modaliseeritud häält“, seega võiksime lindude kohta öelda nii, nagu ta kirjutas Carmelo Benest (sobib ka Demetrio Stratos): „Linnud õpetavad meid „seda muusikalist väge häälest välja tooma, milleks ollakse suutelised, mis sellegipoolest ei lähe lauluga segi. See uus vägi võib laulu hoopis saata, olla koos sellega, aga need ei moodusta ei laulu ega ka *Sprechgesang*’i, vaid *modaliseeritud* või siis *filtreeritud* häält.“ Vt Rosario Diana. Phoné / Bene (Schedario). Un’installazione per pensare. – RHT, kd 5, 2018, lk 4. Mis puudutab modaliseeritud häält, pole see Diana sõnul ei laul ega retsitatsioon, „sest selle liikumist pole helilooja partituuris kindlaks määratud, seda teeb hoopis interpreet-luuletaja; teiseks sünnib kõnelaul muusikaga käsikäes, samas kui *phoné*’l on ka üksi uhke muusikaline samm (laiemas tähenduses); järgneb mitmekesisuse printsiip, ütlemise rütmi muutus, selle liikumises on igikestev dialektika pingega liikumiste ja mõõdetud pauside vahel.“ (Rosario Diana, lk 5). <http://www.serena.unina.it/index.php/rth/article/view/5453/6109>

²⁹ Antonio Prete, lk 144.

³⁰ Itaalia lugejale soovitan M. Lenzi, La scenda del verbo: Zangesi-Chlebnikov. <http://www.baubo.unito.it/archivio/chl.pdf>.

³¹ Meenutame, et „Kirjad laululindudelt“ ilmus algselt „Kana Lendab“ teises osas. Tallinn, 2004, lk 417–439. (trükitud on vaid lehe paremale poolele). Meel lisab neile hiljem omadussõna „Eesti“, „Kiri Eesti lindudelt“, tugevdades sümmeetriat teosega „Kiri Põhja-Ameerika laululindudelt“.

³² Sellest kirjutab Ants Juske. Kunst.ee, nr 4, lk 8–11. Ja samas ka Teet Veispak. Mõlemad artiklid on nii eesti kui inglise keeles. Hlebnikovi tekst on ka „Jälgides rändavaid pilvi“ teises osas, lk 501–513.

³³ Meenutagem Amelio sõnu Leopardi teoses „Elogio degli uccelli“ [Lindude ülistus]: „Nad rikastavad välist elu, aga on samavõrd rikkad ka sisemiselt: maskeeritult, sest see küllus on neis nagu poisikestes nende eelis ja rõõm, mitte kuulus häda ja viletsus nagu enamasti meeste puhul. Seepärast on lindudel, kes väliselt lustlikud ja liikuvad poisikestega silmanähtav sarnasus; nii võib loogiliselt mõeldes uskuda, et nad ka hingelt sarnased. Teatud vanuse ühised head ja vead, mis pole kummalgi suuremad; võib-olla on mehel põhjust elu rahulikumalt võtta.“ Ühe

tur-eee tur-eee tur-eee / see-you see-yeeer / tsick / t-t-t-t-tze... peet-peet / here lam where-are-you here-lam where-are you / peet sweet sweet sweet sweet sweet³⁴

Onomatopoeetiliste ja teiste sõnade vahel pole katkematust, sest onomatopoeetiline on tegelikult hääle püüe tähenduse poole, nii nagu sõnad pakuvad justkui esimest korda oma puhast kõla, nauditavat ja õhulist värelevat olekut enne kui avanevad mingisuguses tähenduses.

Need „Kirjad“, mis avalduvad väikestes maskeeritud rõõmuhõisetes (ja rütmilises vaikuses) on uurimistöö tulemus, mis maksimaalses „objektiivuses“ ja subjekti hajumises, küünitab füüsilise allika, hääle keha poole, kaldudes loovasse jagamisse (koos olenditega, kes näitavad Ameliuse moraalse opereti kohaselt „väljendusrikka elu“ külluslikkust), et semantiseerida ümber ka rõõmsast armastusest ja *pietas*’est läbiimbunud pühendumise-pühendamise klassifikaator. Meel paistab sellest teadlik olevat nii juba eespool tsiteeritud juhistes, eriti tema enda rõhutusega ridades kui deklaratsioonis „Uus nägemine – uus tulevik.“

Kõigist uurimuslikest pingutustest hoolimata jäi ikkagi mu kujutletava-sündiva raamatu/raamatute tervikusse tühje kohti. Sinna luuletasin, häälitsesin, laulsin ise lindude eest. Nii veenan võimalikke vaatajaid-lugejaid pidama neid mu raamatuid ikka ennem kahtlemata elavaks luuleks ja kunstiks kui muuks tekstide-kujude kogudeks. Minu meelest on eriliselt kutsuv lindude häälitsusi kuulata, linnuhäälte kirjeldusi ja transkriptsioone lugeda ning häälitsusteks kujutleda/kuulatada, lindude paiksele ja/või migreerivale elule huviga ja just kui empaatiliseltki kaasa elades.

Manifest 2017, „Kirjad Euroopa lindudelt“ märkustes rõhutab ta uusi perspektiive, mida otsida tunde- ja meelte elus ning kehas.

„Olen uurinud esteetilise ja poliitilise (inim)elu suhteid, otsinud uusi ja unustatud nägemisviise nüüdse aja globaalselt valitsevates hirmutavates paradoksidest. Et leida uusi vaatenurki, millega võiks näha uut (paremat) tulevikku, püüan eriti leida afektiivset, aistilist, minu enese kehalist ja kogemuslikku muutumise potentsiaali, et seda

kaasaegsema näite varal saab öelda, et „Schwalben- / stimmritze Überglück“ („Pääsu kõri / ultraõnn“). Vt Friederike Mayröcker, Poema della rondine tardiva. – *della vita le zampe*. Koost Sara Barni. Rooma: Donzelli, 2002, lk 118–119. Juba Augustinus väidab, et ööbik laulab lustist (De Musica, I, 4).

³⁴ Kaldkriipsud autorilt.

kasustada (oma) luules ja kunstis....

Kuhu see avastus meid viib? Illusioon eri klassidest loomade sümbioosis laulmisest? Viib lähemale ilule, millega primaadid võisid evolutsiooni käigus sideme kaotada ja mis inimene taasavastab luules?

„Jälgides rändavaid pilvi“³⁵ kolmandas osas on pärast kirjeldust ornitoloogi tähelepanelikkusega kirjutatud ...

„Ja tuleb välja, et see kõik ei ole juhuslik, et ühe paikkonna linnud laulavad nii, et nende laul ei kattu, ja nad harjutavad kokkulaulmist tihtipeale aastaid, et kui ilmub uus juhuslik lind, kulub tal hulk aega enne, kui ta sellesse laulu sisse elab.

Meel pühendub mõtlikult 31 eesti laululinnu kuulamisele, muusträstast ööbikuni. Ja kui uuesti rääkima hakkab, on ta mõtiskluste toon muutunud

Ja veel üks teistsugune kevad... „Tiu-tiu-tiu! Tiu-tiu! Tiu! Ja kevad tuleb teisiti.“³⁶

On see siis tõsi või ei, et primaatidel muutus ilu vajalikust teisejärguliseks, ning selge, et inimese keel, mis lindu jäljendab, ei ole kohmakas ega kidakeelne, mis aga juhtub siis, kui teiste loomade hääli värsistatakse. Lõvi mõirge onomatopoeetiline väljendus tunduks võõrkeha, ebakindlus, lingvistiline ilastamine luule- või proosatekstis. Tiivuliste keelega on teine lugu ning Bettini fantaasiaküllane refrään ei erine väga Meele nn teaduslikust silbitusest. Seepärast tunduvad linnud meile kerge *trait union* looduse ja kultuuri, biosfääri ja semiosfääri vahel ning kujutleda end nende keelt rääkimas, kaotamas end rustikaalsete alfabeetiliste sümbolite helisevasse aeda.

Kujutada ette, et saavutad inim-linnu laulu hajeviloleku, kaotatud tasakaalu meie kultuursete loomade identiteedis (seda nii nõukogude korra ajal, kui Meel oma transkriptsioonidega alustas kui ka petlikult läbipaistva tehnikapitalismi tingimustes), unikaalne pastoraalne lähenemine (teosed kirjutusmasinal) avangardkunstnikult, kelle jaoks „nüüdses maailmas ei leidu jämedakoelist puuvillaniidist kootud värvilinti“.³⁷

³⁵ Jälgides rändavaid pilvi III, lk 507–560.

³⁶ Autori kursiiv. Tõlge it keelde Seppo Salmi kaasabil.

³⁷ Vt Poesia visuale, poesia sonora, postfazione a Raul Meel, Kuningas on kinni su kiharais. 2018. Veel üks raamat „kiidulaulu laulvatest tähtedest“, mis autor on välja andnud. Asub Meele arhiivis Schios.

Aga siis. Kui apostel Pauluse³⁸ ettekuulutus, et keelte lõpus tuleb see, mis on täiuslik (*cum autem venerit quod perfectum est*) realiseeruks deformatsioonina düstopia läätses, kus täiuslik saab olema mitte Teadmine, vaid Kapital, mis saboteerib ja väänab sõnade tähendusi, alandades neid, ning poleks avangardsemat ja vabamat žesti kui see aja mahavõtt keeles, pastoraalsed trillerdused.

³⁸ 1 Corinzi, 13, 8–10.

Roberto Nassi on Itaalia Padova ja Vicenza ülikoolide maailma kirjanduse stilitika professor, tuntud tõlkija, kirjandus- ja kunstikriitik.

Teksti tõlkis itaalia keelest **Kaidi Saavan**.